

Yükseköğretim Tarihi İçerisinde Zonguldak Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebi (1937-1940)

Zonguldak Mining Operation (Başçavuş) School in the History of Higher Education (1937-1940)

Hasan ÖZER, Kamuran KARABALIK

ÖZ

Dünya çapında enerji ihtiyacının artması ve akabinde ülkemizde kömür madeninin Zonguldak Havzası'nda bulunması ile birlikte madenlerde nitelikli eleman ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu nedenle ülkemizde bu ihtiyacın giderilmesi amacıyla ilk olarak Zonguldak'ta "Yüksek Maden Mühendis Mektebi (1924-1931)" açılmıştır. 1931 yılında daha fazla öğrenci yetiştirmenin işsizliğe sebep olacağı gerekçesiyle bu mektep kapatılmıştır. 1937 yılında ise Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde yine Zonguldak'ta "Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebi" açılmıştır. Maden Tatbikat Mektebi'nin de yine temel amacı ocaklarda çalışabilecek orta dereceli çavuş, başçavuş, messah (mühendis) ve madenlerde çalışabilecek uzman eleman yetiştirmek olmuştur. Bu çerçevede mektepte üç yıl eğitim verilmiş ve madenlerdeki nitelikli eleman ihtiyacı büyük oranda giderilmiştir. Bu mektep de üç yıl eğitim verdikten sonra 1940 yılında kapatılmıştır. Çalışmamızın temel amacı, yükseköğretim sistemimiz içerisinde Zonguldak Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebi'nin (1937-1940) üç yıllık eğitim-öğretim dönemini ayrıntısıyla inceleyip ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Zonguldak havzası, Yükseköğretim tarihi, Yüksek Maden Mühendis Mektebi, Zonguldak Maden Tatbikat Mektebi, Birinci beş yıllık kalkınma planı

ABSTRACT

A need for qualified staff to work in mines has emerged due to increasing energy demand worldwide and the discovery of coal mines in Zonguldak Basin within Turkey. To eliminate this need, High School of Mining Engineering (1924-1931) was opened in Zonguldak in the first place. In 1931, this school was closed because educating more students would lead to unemployment. In 1937, Mining Operation (Başçavuş) School was opened in Zonguldak within the framework of the First Five-Year Development Plan. The main purpose of Mining Operation School was to educate secondary sergeants, master sergeants, surveying engineers, and experts to work in mines. Three-year education was offered by the school, and the need for qualified staff in mines was eliminated to a considerable extent. After offering education for three years, the school was also closed in 1940. The main purpose of the present study is to dwell on the three-year education period of Mining Operation (Başçavuş) School (1937-1940) within Turkish higher education system.

Keywords: Zonguldak basin, History of higher education, High School of Mining Engineering, Zonguldak Mining Operation School, The first five-year development plan

Hasan ÖZER (✉)

ORCID ID: 0000-0002-4916-0430

Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Zonguldak, Türkiye
Bülent Ecevit University, Faculty of Art and Science, Department of Turkish Language and Literature, Zonguldak, Turkey
hasanozer71@gmail.com

Kamuran KARABALIK

ORCID ID: 0000-0003-4703-8412

Bülent Ecevit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Zonguldak, Türkiye
Bülent Ecevit University, Faculty of Art and Science, Department of History, Zonguldak, Turkey

Geliş Tarihi/Received : 28.11.2016

Kabul Tarihi/Accepted : 21.02.2017

GİRİŞ

Kömür madeninin keşfedilmesiyle birlikte madenleri işletecek kalifiye eleman ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İlk zamanlarda bu ihtiyaç yabancı mühendisler aracılığı ile karşılanmaya başlanmış; daha sonraki süreçte yurt dışına eğitim amaçlı öğrenci gönderilmiştir. Eğitim amacıyla yurt dışına gönderilen öğrenciler de yetersiz kalınca, Cumhuriyet İdaresi Zonguldak'ta Maden Mühendisliği eğitimi veren bir yükseköğretim kurumu açmayı planlamış ve bu yönde ilk kurum 1924 yılında açılmıştır.

Yüksek Maden Mühendis Mektebi (1924-1931) adıyla açılan bu ilk mektep, nitelikli eleman ihtiyacını büyük ölçüde karşılamıştır. Fakat bu kurum 1929'da yaşanan ekonomik buhran ve daha fazla mezun öğrencinin işsiz kalacağı sebep gösterilerek 1931 yılında kapatılsa da okulun bazı şubeleri eğitim vermeye devam etmiştir. 1933 yılında ise okulun bütün şubeleri kapatılarak eğitime son verilmiştir.

1934-1938 yılları arasında gerçekleştirilmesi planlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile yabancı devletlere tanınan ayrıcalıklar kaldırılmış, yer altı kaynaklarımız millileştirilmiş ve yer altındaki zenginliklerimizin ekonomideki payı dikkate alınarak bilimsel araştırma ve inceleme çalışmalarına başlanmıştır. Yer altındaki madenlerimizin değerlendirilmesi amacıyla da madencilik eğitiminin tekrar verilmesi önem arz etmiştir. Bu sebeple, 1937 yılında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsüne bağlı Zonguldak Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebi (1937-1940) kurulmuştur.

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsüne bağlı olarak kurulan Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebi'nin açılmasının temel sebebi, madenler ve maden sanayi işletmelerinde lüzumu görülen amelî ve nazari bilgiye sahip maden çavuşu, ocak işi inşaat ve tesisat makineleri ustası ve maden jeometri yetiştirmektir. Bu amaçla kurulan ve üç yıl süre ile eğitim veren bu mektep, madenlerde çalışabilecek kalifiye eleman yetiştirmesi noktasında önemli rol oynamıştır.

Çalışmamızın temel amacı, Cumhuriyetin ilk yıllarında yükseköğretim tarihimizin ilk numunelerinden olan ve madenlerde çalışabilecek kalifiye eleman ihtiyacının karşılanmasına katkıda bulunan Zonguldak Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebi'nin faaliyetlerini her yönüyle ortaya koymak olacaktır. Ayrıca bu çalışma "Zonguldak'ta Mesleki ve Teknik Eğitim (1924-1992)" isimli çalışmamızın bir bölümünün sadeleştirilmiş halidir.

ZONGULDAK MADEN TATBİKAT MEKTEBİ (1937-1940)

1929 yılında dünya ekonomik buhranı bütün dünya ülkelerini etkisi altına aldığı gibi Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Bu ekonomik buhrandan dolayı Batı ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de devletçilik görüşü ağırlık kazanmış ve bu yönde adımlar atılmaya başlanmıştır. 1934-1938 yılları arasında gerçekleştirilmesi planlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile yabancı devletlere tanınan ayrıcalıklar kaldırılmış, yer altı kaynaklarımız millileştirilmiş ve yer altındaki zenginliklerimizin ekonomideki payı dikkate alınarak bilimsel araştırma ve inceleme çalışmalarına başlanmıştır.

Bu noktada yer altındaki madenlerimizin değerlendirilmesi amacıyla madencilik eğitiminin tekrar verilmesi önem arz etmiştir. Bu zaruretten dolayı, 1937 yılında Maden Tetkik ve Arama Enstitüsüne bağlı Zonguldak Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebi (1937-1940) kurulmuştur.

Zonguldak Yüksek Maden Mühendis Mektebi (1924-1931)

Büyük Dünya Savaşı'ndan henüz yeni çıkmış olan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisini geliştirmek için bazı girişimlerde bulunulması şart olmuştur. Bu alanda özellikle ekonomiyeye büyük katkısı olacağı gözüyle bakılan madenlerin işletilmesi meselesi büyük önem arz ediyordu. Madenlerin - bilhassa Zonguldak Havzası'ndaki madenlerin - işletilebilmesi için de madenlerde çalışabilecek uzman elemana ihtiyaç vardı.

Cumhuriyet İdaresi bu eksikliği göz önünde bulundurarak kalifiye eleman yetiştirmek için Belçika'da eğitim veren "Ecole de Mines" örnek alınarak Zonguldak'ta Yüksek Maden Mühendis Mektebi'nin (1924) açılmasına karar vermiştir (Kalyoncu, 2005). 1924 yılında açılan okulun yatılı eğitim vereceği, uygun bina bulduktan sonra da öğrenci kaydına başlayacağı açıklanmıştır. Yine 1924 yılında Maden Müdürü olan Esat Kerimol açılacak olan okula örnek teşkil etmesi amacıyla Avrupa maden mekteplerinin programlarını araştırmak için görevlendirilmiştir (Karabalık, 2016). Buradan şunu anlamak mümkündür: Maden mektebi açılmadan önce Avrupa'daki örnekleri araştırılmıştır. Bunu sebebi de daha önce Türkiye'de bu amaçla açılmış herhangi bir okulun bulunmamasıdır. Açılacak olan okulun yatılı olması da o günün şartları göz önünde bulundurulduğu zaman büyük bir başarı olarak değerlendirilebilir. Çünkü ülkemiz henüz savaştan yeni çıkmış bir halde idi ve ekonomisi hiç de iç açıcı durumda değildi.

Yüksek Maden Mühendis Mektebinin kurucu müdürü ve elektrik bölümü öğretim üyesi Prof. Mehmet Refik Fenmen (1882-1951), Yüksek Maden Mühendis Mektebi'ne geliş amacını şu şekilde açıklamaktadır:

"Bu sevimli endüstri bölgesinde, kurulacak bir mektepde, İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'nde (Mühendishane-i Berr-i Hümayun'dan ayrılarak sivil idareye geçen okul), gerek talebelik hayatımda gerek sonraları, hükümetimizin emriyle yapmış olduğum müşahede ve tetkiklerime, güzel bir tatbik sahası bulmuş olmak benim için bir mazhariyet idi. Bundan başka ilim müessesemizin Anadolu'muzun her tarafında yayılmasını, memleketin tealisine (yükselme/gelişme), yalnız bir iki merkezden değil, fakat bütün vatandaşların el ele vererek, kendi ihtisaslarına göre, diğer bölgedeki çalışmalara yardım etmelerini mes'ud (mutlu/sevinçli) bir teşebbüs telakki etmiştim." (Açıkgöz & Ünlü, 2007).

Mektebin açılma sebebi ise kurumun tanımı yapılırken şu ifadelerle açıklanmaktadır: *"Madenlerle sanayi madeniyenin işletilmesinde nazari, amelî malumat-ı mukteziyeye sahip maden mühendisi yetiştirmek maksadıyla te'sis edilmiş bir "Mektebi Âli"dir"* (Karabalık, 2016).

Yüksek Maden Mühendis Mektebi, 1924 yılında eğitim vermeye başlamıştır. Mektebe kayıt yaptırmak isteyen lise mezunları sınavsız olarak mektebe kabul edilmişlerdir. Lise mezunu olma-

yan öğrenciler ise sınava tabi tutulmuşlardır. Lise mezunları eğer birinci sınıf derslerini sorunsuz bir şekilde verirlerse ikinci sınıfa kabul edilirler. Fen fakültelerinin kimya, ریاضیات-ı Umumiye (genel matematik) derslerini alan ve bunların tasdiknamesine sahip olanlar ile yükseköğretim mezunları kadroların izin verdiği sayıda 'Meclis-i Müderris'in belirleyeceği özel bir programa tabi olmak üzere ikinci sınıfa kabul edilirler (İleri, 2012).

Mektepte verilen dersler de genellikle madencilikle ilgili dersler olmuştur. Bu dersler münhanıyat (eğriler), hendese-i tersimiye (tasarımsal geometri), mihanik tecrübî (deneysel mekanik), mukavemeti ecsam (cisimlerin dayanımı), mineraloji, paleontoloji (fosil bilim), topografya, jeoloji, makine tatbikatı, fenn-i izabe (metalürji), maden nizamname ve zabıtası ve madenlerde teşkilat-ı ictimaiye ve iktisadiye (sosyal ve ekonomik örgütlenme), usul-ı defter (defter tutma), resim ve biniciliktir (Anil, & Meray, 1942; akt. İleri, 2012: 257).

1931 yılına kadar eğitim veren mektep, daha fazla mezun öğrencinin işsiz kalacağı gerekçesiyle kapatılmıştır. Fakat bazı şubeleri 1933 yılına kadar eğitime devam etmiştir (İleri, 2012).

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

Tarım ve sanayinin geliştirilmesi ve Türkiye'nin sanayileşme hamlesini hızlandırmak gayesiyle "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı" hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur (Gökçen, 1998). 1934 yılında uygulamaya konulacak olan birinci beş yıllık sanayi planına kadar uzanan çalışmalar, 1929 yılında Ali İktisat Meclisine bir iktisadî rapor hazırlama görevi verilmesiyle başlamıştır. İktisat Vekilinin başkanlığında kurulan komisyonun başlattığı çalışmalar sonradan bütünüyle İktisat Vekâleti tarafından üstlenilerek "İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor"un meydana gelmesini sağlamıştır. Bu çalışmada daha çok pamuklu ve yünlü dokuma, kâğıt ve karton, demir-çelik sektörleri üzerinde duruluyordu (Gökçen, 1998).

Birinci beş yıllık sanayi planı kapsamında temel ihtiyaç maddelerinin üretilmesine öncelik verilmiştir. Bu planın temel sebebi de ithal maddelerin ikamesini sağlamaktır. Bu strateji ile döviz tasarrufu sağlanarak dış ticaret açığının kapatılması ve dolaşısıyla ulusal paranın değerinin korunması da amaçlanmıştır (Türkmen, 2013).

Birinci beş yıllık sanayi planı kapsamında 23 fabrikanın kurulması planlanmıştır. Bu 23 fabrika, beş grupta sınıflandırılmıştır. Dokuma sanayi alanında pamuklu dokuma ve pamuk ipliği üretecek beş fabrika yapımı planlanmıştır. Bu fabrikalar planlandığı süre zarfında faaliyete geçirilmiştir. Sadece Kastamonu'da kurulması planlanan kendir fabrikasının kurulmasına 1954 yılında başlanmıştır. Plan çerçevesinde maden sanayi alanında yapılan yatırımlar da bulunmaktadır. Örneğin, Ereğli kömür havzasına yakın bir yerde kurulması planlanan demir-çelik fabrikası 1938 yılında Karabük'te hizmete açılmıştır. Zonguldak'ta açılması planlanan sömük fabrikası, Keçiborlu'da 1934 yılında kurulmuştur. Bunun dışında Ergani'de bakır izole fabrikası kurulmuştur. Kâğıt ve selüloz sanayinde birinci beş yıllık sanayi planı döneminde İzmit'te bir kâğıt fabrikasının temelleri atılmış ve tesis 1936 yılında faaliyete geçirilmiştir. Toprak ve seramik sanayisinde İstanbul'da şişe-cam ve Kütahya'da porselen fabri-

kalarının açılması öngörülmüştür. Kimya sanayisi alanında plana konulan sülfürik asit, süper fosfat ve klor alkali fabrikalarına dönem içinde başlanamamıştır. Bodrum'da sünger işleme tesisi 1934'de işletmeye açılmıştır (Türkmen, 2013).

Bu dönemde Atatürk'ün talimatı ile 1935 yılında kurulan Etibank ve Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü önemli iki kuruluştur. Etibank, Türkiye'nin yeraltı kaynaklarını işletmek, değerlendirmek, sanayinin ihtiyacı olan madenleri, endüstriyel hammaddeleri ve enerjiyi üretmek ile görevlendirilmiştir. Yabancı sermaye elinde bulunan Ergani-Murgul bakır ve Divriği demir işletmeleri Etibank tarafından satın alınmıştır. Ereğli kömür işletmeleri ve devlete intikal eden birçok maden Etibank'a devredilmiştir. Maden sanayisi alanında Şark Kromları, Ergani Bakır İşletmeleri, Kuvayirhan (Artvin) ve Murgul Bakır Madenleri, diğer maden işletmeleri ile Ereğli-Zonguldak kömür havzasının ıslahı, Kütahya (Seyitömer) Değirmisaz (Kütahya-Tavşanlı) linyitleri, Zonguldak'ta Çatalağzı, Kütahya'da Tunçbilek, mıntka (bölgesel) elektrik santralleri, Çatalağzı limanı bu kuruluşun başardığı işlerden sadece bir kısmıdır (Yücel, 2014).

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü 'nün ve Etibank'ın Kurulması

Büyük Dünya Savaşı'nın ardından bağımsızlık mücadelesi veren bir toplumun kalkınabilmesi için ekonomik kalkınma oldukça önemlidir. Ekonomik kalkınmanın olması için de bazı girişimlerde bulunmak gereklidir. Bu gerçekler göz önüne alındığı zaman yeni kurulan Cumhuriyet İdaresi 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi'ni toplamış, 1924'de İş Bankası'nı kurmuş ve 1927 yılında ise Teşvik-i Sanayi Kanunu'nu çıkarmıştır. Yalnız bunları yaparken de aynı oranda özel teşebbüsü desteklemiştir (Kara, 2012).

Anayasamızda "Tabii servetler ve kaynaklar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı devlete aittir. Arama ve işletmenin devletin özel teşebbüsüyle birleşmesi suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması kanunun açık iznine bağlıdır" denilmektedir (Yersel, 1970). Yani burada madenlerin çıkarılması ve işletilmesinin sadece devletin iznine bağlı olduğu açık şekilde belirtilmektedir.

Ülkemiz yeraltı kaynakları bakımından oldukça zengin olmasına rağmen, uzun zaman boyunca bu zenginliklerinin ya farkına varmamış, ya da bu imkânları değerlendirememiştir. Zaman zaman bu zenginlikleri değerlendirmek için girişimlerde bulunulmuşsa da bunlar ekonomik bir amaç taşımamıştır. Bu kaynakların değerlendirilmesi ciddi bir mali ve teknik destek gerektirmiştir. Bu amaçla 14 Haziran 1935 tarihinde 2804 sayılı yasa ile Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü (MTA) kurulması kararlaştırılmıştır (T. C. Resmi Gazete, 1935a). MTA'nın kuruluş amacı şu şekilde açıklanmıştır:

"Madenlerin gereği gibi işletilebilmesinin ancak geniş araçlara sahip olan büyük sermayelerin işi olduğu edinilen deneylerle bilinmektedir. Maden işleri gibi sermayesi zaman ve zorluklarla elde edinildiği için küçük ve tek başına sermayelerin, dayanma becerisinin olmadığı ve gerçekten yapılan denemelerde de bu gibi kuruluşların ya bir havadan para kazanma amacına yönelmiş buldukları ya da iyi niyetle de olsa çoğu zaman başarısız oldukları görülmüştür. Ciddi olan büyük sermayelerin

çok kez maden işlerinde çekingen davrandıkları, buna da başlıca nedenin; maden servislerinin genellikle yetersiz inceleme ve araştırma yüzünden, maddi belirli bir değer arz etmediği noktasının olduğu ve sonuçta ciddi büyük sermayelerin çekingenliği sebebinden boş kalan maden faaliyet sahalarının birtakım spekülâtorler elinde kaldığı şüphesizdir. Yurdumuzda, değerleri hakkında ilkel bir fikrimiz olmakla beraber, değer ve niteliğini tam anlamıyla bilmediğimiz bir takım madenlerimiz olduğu gibi, hakkında hiçbir bilgiye sahip bulunmadığımız diğer bir kısım madenlerimizde vardır. Ciddi inceleme ve araştırma sonuçlarının, bunların bir kısmının işletmeye uygun olduğunu göstermesi beklenebilir. Bütün bu madenlerin değerlerini, işletme olanaklarını düzgün ve güvenilir bir şekilde saptamak yurt ekonomisinin düzeni olan hükümetimize düşen en önemli görevlerden biridir (MTA, 1936; Acun, 1947).

MTA maden yataklarını tespit etmek, maden işletilen sahaların daha verimli işletilmesini sağlamak, verimlilik esasına dayalı proje ve raporlar hazırlamak, giderleri devlet tarafından karşılanan sahalarda incelemeler yapmak gibi görevleri yerine getirmek için kurulmuştur. MTA dışında enerji üretimi ve dağıtım alanlarında faaliyet göstermek amacıyla da 2805 sayılı yasa ile Etibank kurulmuştur. 14 Haziran 1935 tarihinde madenlerde çalışanların Türk vatandaşı olması zorunluluğu getirilmiştir. Bu sayede devletleşirmenin ilk adımı atılmıştır. Yüksek Maden Mühendis Mektebi 1931 yılında kapatılmıştır (Avşaroğlu, 2001). MTA'nın üstlendiği görevlerden birisi de 1935 yılından sonra madencilik eğitiminden sorumlu tutulmasıdır. Bu amaçla MTA, özellikle madencilik alanında uzman eleman yetiştirmek amacıyla yurt dışına öğrenci göndermeye başlamıştır. Bu öğrenciler eğitimlerini tamamlayıp döndükten sonra ülkede ihtiyaç duyulan alanlarda istihdam edilmişlerdir (Kiper, 2006).

MTA dışında kurulan diğer önemli bir kurum da Etibank'tır. Etibank'ın en önemli görevlerinden birisi Ereğli Kömür Havzası'ndaki kömür madeninin istismarını önlemektir. Mustafa Kemal Atatürk'ün direktifleri ile kurulan Etibank, madenlerimizin işletilmesi ve değerlendirilmesi kadar sanayimizin ihtiyacı olan madenleri, endüstriyel hammaddeleri, enerjiyi üretmek ve bu işlerin yapılması için gerekli olan sermayenin toplanacağı bir banka işlevi görmesi gayesi ile 14.06.1935 tarihinde 2805 sayılı yasa ile kurulmuştur (Resmî Gazete, 1935b). MTA, kaynakları aramak ve bulmak için, Etibank ise maden kaynaklarını işlemek ve değerlendirmek için kurulmuştur. Mustafa Kemal, bankaya Anadolu'nun bereketli topraklarında yaşamış ve madencilikle yükselmiş olan Eti Uygurluğ'undan esinlenerek bu ismi vermiştir (Kiper, 2010).

Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebi'nin Açılması ve Eğitim Öğretim Faaliyetleri

1931 yılında Yüksek Maden Mühendis Mektebi ile 1933 yılında ise Maden Meslek Mektebi yeterli sayıda maden mühendisinin yetiştirildiği, daha fazlasının işsiz kalacağı, 1929 Dünya Ekonomik buhranının Türkiye'yi etkilediği ve hükümetin tasarruf önlemleri alması gibi gerekçelerle kapatılmıştır. Bu okullar kapatıldıktan sonra eğitim amacı yurt dışına öğrenci gönderilmeye başlanmıştır. Fakat Yüksek Maden Mühendis Mektebinin kapatılması nitelikli eleman ihtiyacının ortaya çıkmasına sebep

olmuştur. Bu sebeple de Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebinin açılmasına karar verilmiştir. Maden Tatbikat Mektebinin açılış gayesi okulun talimatnamesinde şu şekilde açıklanmaktadır: "Madenler ve maden sanayi işletmelerinde lüzumu görülen ameli ve nazari bilgiye sahip maden çavuşu, ocak işi inşaat ve tesisat makineleri ustası ve maden jeometri yetiştirmektir. Mektep leylî ve meccanidir (parasız ve yatılı)" (Komisyon, 1940).

Maden Tatbikat Mektebine 1937 yılında öğrenci alımında şu esaslara dikkat edilmiştir:

- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak,
- Madenlerde çalışmaya müsait bünyeye sahip olmak,
- Madencilik mesleğine yabancı olmamak ve 300 gün ocaklarda çalışmış olduğunu belirten vesika ibraz etmek,
- Yaş aralığı 19-30 arasında olmak,
- İlk mektep mezunu olmak,
- Öncelik ilk mektep mezunlarında olmakla birlikte, şayet başvuru sayısı fazla olursa yapılacak bir imtihanda, daha üstün derecede olanlar tercih edilir (Komisyon, 1940).

Maden Tatbikat Mektebinde eğitim görmeye hak kazanan öğrenciler ise daha sonra gerekli belgeleri okul idaresine teslim etmek mecburiyetindedirler. Gerekli belgeler şunlardır:

- Hüvviyet cüzdanı (vatandaşlık belgesi),
- Madenlerde 300 gün çalıştığına dair belge,
- Aşı tasdiknamesi (herhangi bir rahatsızlığı olmadığına dair belge),
- İlk mektep diploması.

Mektebe kayıtlar yapıldıktan sonra ders dönemi başlamaktadır. Okutulan dersler genellikle madencilikle alakalı derslerdir. Mektebin talimatnamesinde okutulan dersler ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir (Anıl, & Meray; 1942).

Birinci Sene

Türkçe, yurt bilgisi, tarih, coğrafya, hesap, maden işletmesi (birinci kısım), basit jeoloji ve madeniyat (birinci kısım), maden kazaları ve buna karşı emniyet tertibatı, sağlık bilgisi, madenlerde kullanılan muharrik kuvvet esasları, basit elektrik, basit teknoloji, ocak işi inşaat ve tesisatı (birinci kısım), fizik ve kimya dersleri okutulmuştur.

İkinci Sene

Türkçe, yurt bilgisi, tarih ve coğrafya, hesap ve hendese (geometri) tatbikatı, teknik resim, maden işletmesi (ikinci kısım), jeoloji ve madeniyat (ikinci kısım), ocaklarda kullanılan makineler bunların ayrı ayrı hususiyetleri, işletme tarzları, yekdiğerine nazaran faide ve mazurları gösterilmiştir. Topografya ve harita (bilhassa madenler nazarı itibara alınacaktır). Maden kazaları ve bunlara karşı emniyet tertibatı (ikinci kısım), maden ocaklarındaki faaliyette vazife ve mesuliyetin, doğruluk ve bağlılığın, disiplin ve inzibatın (vazifeyi yapan) hayati ehemmiyeti ve bunlarla alakadar iş kanunu havza amele birliği teşkilatı ve mesleği alakadar eden talimatname ve nizamnameler gösterilecektir.

Sağlık bilgisi ve kazalarda alınacak ilk sıhhi tedbirler, fizik, kimya (ikinci kısım), ocak içi inşaatı ve tesisatı (ikinci kısım).

Üçüncü Sene

Maden jeometri ve ocak içi inşaat, tesisat usta kısımlarını ihtiva eden bu sınıfın müfredat programı, tedris (öğretim) heyetince hazırlanır. Murakabe (inceleme) heyetince tetkik edilerek MTA Enstitüsü tarafından tasvip ve tasdik edildikten sonra tatbik olunur. (Karabalık, 2016)

Maden Tatbikat Mektebi'nin öğrenim süresi üç yıldır. Bu öğrenim süresince öğrenciler iki yıl teorik eğitim, bir yıl da yer altında staj görmüşlerdir. Bu stajlarını ocaklarda (yer altında) yapmışlardır (Komisyon, 1940). Her sene biri nazari biri de ameli olmak üzere iki yarıyla ayrılmıştır. Bir ve ikinci sınıfların nazari yarıyılı, 1 Eylül ve 15 Şubat'ta başlamış, beş ay ders ve on beş gün ara tatili ve sınavlar olmak üzere beş buçuk ay devam etmiştir. Üçüncü sınıfta ise sekiz ay ders, on beş gün ara tatili ve sınavlar olmak üzere sekiz buçuk ay sürmüştür. Her nazari yarıyıl bir dönemin başlangıcıdır. Bu dönem başında mektebe yeniden öğrenci alınmıştır. Okula kaç öğrenci alınacağı MTA'ya bağlı Murakabe Heyeti'nin karar ve tasvibine bağlıdır. Ameli yarıyıla baktığımızda; birinci ve ikinci sınıfların ameli yarıyılı beş aydır. Birinci sınıfta okuyan öğrenciler stajlarını mensup olduğu müessese ocaklarında tamamlamıştır. İkinci sınıfta olan öğrenci ise ilk üç ayını mensup olduğu müessese ocak ve atölyelerinde, iki ayını da değişik ocaklarda yapmıştır. Talebelerin sınıfı geçmesi, her yarıyıldaki yaptığı çalışmaların neticelerine göre belirlenmiştir. Bu da tedris heyetinin hazırlayacağı programa göre belirlenmiştir. Ameli yarıyıldaki başarısız olan öğrenci, nazari yarıyıldaki ne kadar başarılı olursa olsun başarısız sayılmıştır. İki seneyi çok iyi derece ile bitiren öğrenciler, istek ve kabiliyetlerine göre maden jeometri, ocak içi inşaat ve tesisat makineleri ustası olarak yetiştirilmek üzere eğitimlerine devam etmişlerdir. Orta mektep derecesinde tahsili olup da madenlerde iki sene jeometriklik, başçavuşluk gibi işlerde çalışmış olanların mektebin bir ve ikinci sınıf sınavlarını iyi ve pekiyi derecede vermeleri, 35 yaşını geçmemiş olmaları ve mektebin diğer duhul şartlarını da haiz bulunmak şartını taşımaları halinde ile üçüncü sınıfa kabul edilirdiler (Karabalık, 2016).

Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebi'nin imtihanları, her ay genel derslerden her ders için ayın sonuncu dersinde birer tahriri yoklama yapılırdı. Sınav esnasında sorulan sorular yalnız o ayın tedrisatıyla sınırlı kalmayıp daha önceki aylarda okutulan konular da dâhil edilirdi. Genel imtihanlar ise her yarıyılın sonunda yapılırdı. Ay sonu yapılan imtihanlar ile umumi imtihanların ortalaması alınarak değerlendirilirdi. Bir talebe eğer mazereti dolayısıyla imtihana girmemişse, tekrar bir imtihana tabi tutulurdu. İmtihanlardaki not değerlendirmesi ise şu şekilde olurdu: Puan hesaplaması yapılırken küsuratlı not verilmezdi. Verilen not küsuratlı çıkarsa bu öğrenci lehine kullanılarak tam not haline çevrilirdi. Derslerin genel ortalaması orta tutarsa zayıf sayılırdı. Talebenin bir üst sınıfa geçmesi, gerek nazari ve gerekse heyet-i tedrisiyenin (öğretim heyeti) vereceği vazife göre ve staj notlarının da içine alınmasıyla, heyet-i tedrisiyeye tarafından tekrar ettirilip heyet-i murakabece (denetleme heyeti) de kabul olunurlardı. Bu suretle mektebi ikmal eden

öğrenciyi şahadetname verilirdi. Herhangi bir meşru mazeret dolayısıyla sömestr müddetinin üçte birinde mektebe devam etmeyen veya ocaklardaki beş aylık müddetini tamamlamayan talebe bir üst sınıfa geçemezdi. Bu gibi talebeler heyet-i tedrisiyenin kararı ve murakabe heyetinin tasdiki ile noksan kalan sömestrlerini tamamlayabilirlerdi (Komisyon, 1940).

Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebinin Yönetici ve Öğretmenleri

Mektep Müdürü

Mektep müdürü MTA'nın önerisi ile İktisat Vekâleti tarafından tayin edilmekteydi. Görevi genel olarak şunlardı:

- Mektebi resmi olarak temsil etmek,
- Tedrisat ve mektepteki her kesimin sevk ve idaresini temin etmek,
- Mektebin cumhuriyet kanunlarına, nizamlarına uygun olarak ve mektep talimatnamesine göre hareket etmesini sağlamak,
- İdare, tedris, murakabe ve inzibat heyetlerinin verecekleri kararları yerine getirmek,
- Mektepte görev yapan memur veya müstahdeminin vazifelerini denetlemek,
- Eğitimin normal programa göre işleyişini sağlamak ve öğrencinin genel mesai vaziyetine yakından alakadar olarak nezaret etmek,
- Öğrencinin-talebenin mesaisinden doğacak olumsuz durumların önüne geçmek,
- Mektepte bulunan eşya ve koleksiyonların muhafazasını sağlamak,
- Talebenin kayıt ve kabulüne ait bilgi ve belgelerin teftişini sağlamak (Anıl, & Meray, 1942; akt. İleri, 2012).

Öğretmenler ve Tedris Heyeti:

Öğretmenler, MTA tarafından doğrudan tayin edilmekte ve yardımcı öğretmenler de tedris heyeti tarafından seçilmekte ve okul müdürü tarafından MTA'ya bildirilmekteydi. Mektepte görev yapan öğretmenlerden birinin görevinden ayrılmak istemesi halinde, ayrılma heyet-i tedrisinin vereceği onay üzerine MTA Enstitüsünce kararlaştırılırdı. Okulda görev yapan öğretmenler ders saati sayısına göre ücret almakta idiler ve boş geçen saatler için herhangi bir ücret talep edilemezdi. Eğer ki derslere yardımcı öğretmenler girerse, bunlar öğretmenlere verilen ücretin $\frac{2}{4}$ 'ünü alırlardı. Öğretmenler herhangi bir mazeret dolayısıyla derslere girmezlerse bunu mektep müdürüne bildirmek zorundaydılar (Karabalık, 2016).

Tedris heyeti, okulda görev yapan öğretmenlerden oluşmakta ve kendi aralarında seçtikleri bir kişinin başkanlığında toplanmaktaydı. Okulda görev yapan öğretmenlerin sorumlu oldukları dersleri tedris heyeti takip etmekteydi. Tedris heyeti, heyet-i murakabeye karşı sorumlu olduğundan her sömestr döneminde neler yapıldığını ve ileride neler yapılacağını bir raporla murakabe heyetine bildirirdi. Ayrıca tedris heyeti, çoğunluğa

göre aldığı kararları okul müdürü vasıtasıyla murakabe heyetine bildirmektedir. (Karabalık, 2016).

Murakabe (Denetleme) Heyeti:

Murakabe heyeti, Havza müdürlüğüne bağlı olarak Havza başmühendisi ve şirketler tarafından gösterilecek dört üye ile mektep müdüründen oluşurdu. Görevleri şunlardı:

- Tedris Heyeti'ne sunulan ders programını tetkik ederek aynen uygulamak veya gerekli düzenlemeleri yapmak,
- Mektep müdürlüğünce hazırlanan talimatnameyi tetkik etmek ve tasdik edilmek üzere MTA'ya göndermek,
- Mektep idare heyetinin hazırladığı aylık ve senelik raporların gerekli incelemesini yapmak,
- Mektebin hem tedrisatını hem de idaresini gerekli gördüğü takdirde teftiş etmek ve bu yönde hazırladığı raporları MTA Genel Direktörlüğüne vermek (Anıl, & Meray, 1942; akt. İleri, 2012).

Heyet-i İdare:

Heyet-i idare, mektep müdürü, muhit (yardımcı) ve muhasipten (sayman) oluşur. Heyet-i idarenin vazifeleri şunlardı:

- Mektebin her türlü ihtiyacını tespit etmek,
- Satın alınacak eşyanın numunelerini tayin etmek,
- Levazım (araç-gereç) memuru tarafından alınan eşyayı onarmak ve bu hususta lüzum görürse azalardan birini memur etmek,
- Her ay sonunda lüzum gördüğü takdirde ambarlarda mevcut olan eşya ve malzemeyi kontrol etmek ve eksiklikleri gidermek,
- Mektebe ait harcanan senedat (senetler) bordrolarını tasdik etmek (Anıl, & Meray, 1942; akt. İleri, 2012).

Heyet-i İnzibatiye:

Heyet-i inzibatiye, müdür, muhit ve iki öğretmenden oluşmaktaydı. Heyetin görevleri ise şu şekilde sıralanabilir: Mektep Müdürü'nün vuku bulacak davetlerine katılmak ve müdür tarafından gönderilen evrakı tetkik etmek ((Anıl, & Meray, 1942; akt. İleri, 2012).

Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebinin Memur ve Hizmetlileri

Mektepte görev yapmakta olan memur ve müstahdemler (hizmetli) okul müdürünün emrinde olup, müdürün vereceği direktifler doğrultusunda hareket etmekteydi. Mektepte görev yapacak olan memurlar MTA tarafından tayin edilmekte, diğer memurlar ise mektep müdürünün talebi üzerine MTA Genel Direktörlüğünce tayin edilmekteydiler.

Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebinde Yaşam ve Disiplin

Talebeler okulda geçerli olan kanun ve nizamla riayet etmişlerdir. Hem okul içerisinde hem de okul dışında sergileyecekleri tavır ve davranışlar ile temiz Türk işçisi imajını oluşturmaları önem arz etmiştir. Talebelerin okulda okunması yasak olan kitaplar ile asılması yasal olmayan resimleri üzerlerinde bulun-

durmaları yasaklanmıştır. Mektepte eğitim gören talebeler şikâyetleri olduğu takdirde birinci dereceden müdine, çok gerekli görülürse müdüriyete başvurabilirlerdi. Mektepte herhangi bir mazeret dolayısıyla belli bir süreliğine ayrılan talebe bunu kendisine karşı sorumlu olan müdine bildirmek ve izin almak zorundaydılar. Rahatsız olan bir talebe, muayene olunması için sağlık birimine sevk olunurdu; yalnız bunu müdine bildirmekle de mükellefti. Her talebe yakinen ilişki içerisinde olduğu sâri (bulaşıcı) hastalıklardan mektep idaresini haberdar etmek mecburiyetindeydi. Öğrencilerin kılık-kıyafetine de oldukça önem verilmekteydi. Kılık kıyafeti düzgün olmayan talebeye şehre inmesi için bile izin verilmezdi. Talebelerin tatil günleri de Cumartesi saat 13.00'den ertesi Pazar günü akşam saat 19.00'a kadardı. Ailesi kendisine yakın olan öğrenciler ailesinin adresini okul yönetimine bildirdiği takdirde tatil günlerini ailesinin yanında geçirebilmekte idi (Anıl, & Meray, 1942; akt. İleri, 2012).

Sâri (bulaşıcı) hastalığa yakalanan talebe her iki ayda bir muayeneye tabi tutulurdu. Gerek hastalık ve gerekse istirahat dolayısıyla mektepte kalması uygun görülmeyen talebe ise izne tabi tutulurdu. Mektepte eğitim gören talebenin elbise ve iâşesi de belli bir kural üzerine oturtulmuştu. Talebeye her sene için bir takım elbise, fotin ve bir defaya mahsus olmak üzere bir palto verilmekteydi. Ocakta staj yapan öğrenciler için de aynı şekilde işçi elbisesi, fotin ve kasket verilir. Bunların dışında öğrencilere üç kat çamaşır, çorap ve mendil de verilenler arasındaydı (Anıl, & Meray, 1942; akt. İleri, 2012).

Talebelerin yiyecek ve içecek ihtiyaçları da mektep idaresi tarafından karşılanmaktaydı. Sabah kahvaltılarında çayla birlikte peynir veya zeytin verildiği gibi, bunlar yerine çorba da verilebilirdi. Öğle ve akşam vakitlerinde ikişer kap yemek, haftada iki defa tatlı ve bir defa da börek verilir. Tatlı yerine kuru veya yaş meyve de verilebilirdi. Talebenin ihtiyacı olan iâşe murakabe heyetince tespit olunurdu. Talebelerin maden ocaklarını ziyaretleri veya fenni tetkik için seyahatleri sırasında iâşeleri yine mektep tarafından temin edilirdi. Maden ocaklarına yapılan ziyaretler mektebin umumi bütçesinden karşılanırdı. Talebelerin mektep kurallarına riayet etmemeleri durumunda karşılaştıkları bazı cezai işlemler de vardı. Suç işleyen bir talebe ilk etapta mektep müdürü tarafından, bazen de sınıftaki bütün talebelerin önünde uyarılırdı. Ceza olarak hafta izninden mahrumiyet, kınama cezası ve tard (uzaklaştırma) cezası verilebilirdi. Bütün bu cezalar murakabe heyetinin kararı ile tatbik edilirdi (Anıl, & Meray, 1942; akt. İleri, 2012)..

SONUÇ

Kömür madeni önemli bir enerji kaynağıdır, ancak çıkarılması ve işletilmesi de bir o kadar zor ve maliyetlidir. Özellikle çıkarılma süreci, iş gücünün yeterli olmasıyla yakından ilgilidir. Bu bakımdan kömür madeninin çıkarılması için yetiştirilmiş nitelikli eleman tedariki oldukça büyük önem arz etmektedir.

Nitelikli eleman ihtiyacının giderilmesi için ilk etapta Zonguldak'ta 1924 yılında "Yüksek Maden Mühendis Mektebi" kurulduktan sonra ülkemizin mühendis ihtiyacı büyük oranda giderilmiş, ülkemizin yabancı mühendislere olan ihtiyacı büyük oranda azalmıştır. Maden mühendisi ihtiyacını karşılayan bu

okul, gerek 1929 Dünya Ekonomik Buhranı gerekse yeterli sayıda maden mühendisi yetiştirildiği gerekçesiyle ve daha fazlasının işsiz kalacağı düşüncesiyle 1931 yılında kapatılmıştır. Okulun tam olarak bütün şubeleri ile kapatılması ise 1933 yılında olmuştur.

Yüksek Maden Mühendis Mektebi kapatıldıktan sonra Avrupa'ya öğrenci gönderilmeye başlanmıştır. 1934-1938 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile yabancı devletlere tanınan ayrıcalıklar kaldırılmış, yer altı kaynaklarımız millileştirilmiş ve yer altındaki zenginliklerimizin ekonomideki payı dikkate alınarak bilimsel araştırma ve inceleme çalışmalarına başlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde yine madenlerimizin işletilmesi gündeme gelmiş ve ocaklarda çalışabilecek orta dereceli çavuş, başçavuş ve messah yetiştirilmesi gerekmiştir. Bu ihtiyaçların giderilmesi amacıyla da Zonguldak Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebi (1937-1940) açılmıştır. Bu mektep, üç yıllık eğitim-öğretim süresi boyunca çok sayıda çavuş, başçavuş ve messah yetiştirmeyi başarmıştır. Bu sayede madenlerde nitelikli eleman ihtiyacının büyük oranda karşılanması mümkün olabilmektedir.

Zonguldak Maden Tatbikat (Başçavuş) Mektebi, eğitim-öğretim sürecinde yetiştirdiği orta dereceli nitelikli elemanlar ile madenlerimizde tecrübeli elemanların çalışmasını sağlamış ve ayrıca madenlerdeki deneyimli eleman ihtiyacını büyük oranda karşılamıştır. Yükseköğretim tarihimizin meslek yüksekokulları için ilk adımlarından sayılabilecek bu gözde mektep, ortaya koyduğu çalışmalar ve yürüttüğü faaliyetlerle bugün de adından söz ettirmeyi fazlasıyla hak etmektedir.

KAYNAKLAR

- Acun, N. (1947). *Toprakaltı servetlerimiz, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü çalışmaları 1*. İstanbul: Sinan Matbaası.
- Açıkgöz, B., & Ünlü, T. (2007). Zonguldak Yüksek Ma'adin ve Sanayi Mektebi kongresi. *Madencilik Bülteni*, 82/83, 102-104.
- Anıl, M. N., & Meray N. (1942). *Türkiye'de maden mevzuatı*. C. 1-2, İstanbul: Tan Matbaası
- Avşaroğlu N. (2001). *Türkiye'de Maden Mühendisliği Eğitimi Tarihiçesi*. Ankara: TMMOB Maden Mühendisleri Odası. Retrieved from http://www.maden.org.tr/resimler/ekler/5ba7c3bbe8402a4_ek.pdf
- Gökçen, A. M. (1998). Cumhuriyet döneminde iktisadi gelişme. *Yeni Türkiye Dergisi (Cumhuriyet Özel Sayısı V)*, 23-24, 3255-3269.
- İleri, T. (2012). Cumhuriyet döneminde açılan ilk madencilik okulları ve madenci yetiştirme kursları. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(6), 251-262.
- Kalyoncu, H. (2005). *Kömürde açan çiçek*. Ankara: Pervaz Yayınları.
- Kara, M. (2012). Cumhuriyet döneminde Ereğli kömür havzası (1920-1940). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 111-137. Retrieved from <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/deusosbil/article/view/5000064106/5000059977>
- Karabalık, K. (2016). *Zonguldak'ta mesleki ve teknik eğitim (1924-1992)*. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- Kiper, M. (2006). *Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi politikaları ve Sümerbank. Mühendislik mimarlık öyküleri II*. (pp. 23-40). Ankara: TMMOB Yayınları.
- Kiper, M. (2010). *Cumhuriyet'in maden işletme mektebi: Etibank. Mühendislik mimarlık öyküleri IV*. (pp. 129-142). Ankara: TMMOB Yayınları.
- Komisyon (1940). *Zonguldak Maden Tatbikat Mektebi*. İstanbul: Alaettin Kırıl Basımevi.
- MTA. (1936). M.T.A'nın çıkış amacı. *Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 14. Retrieved from http://dergi.mta.gov.tr/images/mtadergi/makaleler/tr/20151211111306_1072_227d7e4a.pdf
- T.C. Resmi Gazete. (1935a). Maden tetkik ve arama genel müdürlüğü kanunu. Kanun numarası: 2804. Kabul tarihi: 14/6/1935. Yayımlandığı tarih: 22/6/1935. Sayı: 3035. Retrieved from <http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/kurumsal/kanun-mta.pdf>
- T.C. Resmi Gazete. (1935b). Eti Bank kanunu. Kanun numarası: 2805. Kabul tarihi: 14/6/1935. Yayımlandığı tarih: 22/6/1935. Sayı: 3035. Retrieved from <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3035.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3035.pdf>
- Türkmen, İ. (2013). *Doğu kalkınması (1923-1946) - doğu illerini kalkındırmaya yönelik kamu harcamaları ve yatırımlar* -. Konya: Kömen Yayınevi.
- Yersel, K. (1970). *Türk madenciliğinin sorunları*. Ankara: TMMOB Maden Mühendisleri Odası Yayını.
- Yücel, F. (2014). *Cumhuriyet Türkiye'sinin sanayileşmede ilk önemli adımı: Birinci beş yıllık sanayi planı, 1934-1938*. Ankara: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayını.